

Nakonec si v souvislosti s problematikou vylučování nemohu odpustit upozornění na praktiky těch, kdo u nás mají moc vytvářet nástroje kontroly jazyka – při psaní této recenze mi tato kontrola jako neznámé – či nekorektní? – vyznačuje pojmy „zneviditelnování“, „marginalizované“,

„agentnost“, „genderově“, dokonce i „nativ“. Již dlouho mám podezření, že zde máme co do činění s dominancí přírodních věd nad společenskými a humanitními, o feministickém diskursu nemluvě.

STUDIUM SLOVENSKÉ VIZUÁLNÍ KULTURY 50. LET GENDEROVOU PERSPEKTIVOU / BLANKA NYKLOVÁ

ORAVCOVÁ, JANA. 2014. *MOCNÉ ŽENY ALEBO ŽENY MOCI? VIZUÁLNÁ KULTÚRA, REPREZENTÁCIA, IDEOLÓGIA*. SELCE: CSY, S.R.O.

V roce 2014 vydalo slovenské nakladatelství Csy, s.r.o., knihu slovenské historičky umění Jany Oravcové s titulem *Mocné ženy alebo ženy moci? Vizualna kultúra, reprezentácia, ideológia*, a to v graficky poutavé úpravě Palo Bálika. Název formou otázky navozuje přinejmenším dvojí zpochybnění: na jedné straně se dotýká postavení žen ve slovenské společnosti procházející bouřlivými změnami spojenými s nástupem komunistické strany k moci v roce 1948, na straně druhé se kniha zaměřuje na rozpory politiky reprezentace. Autorka se věnuje zobrazením, jež se nějakým způsobem vážou k proměně genderového uspořádání společnosti v období mezi lety 1948 a 1959. Poukazuje na napětí mezi zobrazeními politických ideálů ženství a žitou každodenní realitou v nově industrializované zemi. Zajímá ji, do jaké míry je relevantní teze o emancipaci vnucené shora a do jaké míry se samy „objekty moci“ – tedy ženy – na změně genderových vztahů podílely, popřípadě se jim nebránily. Zároveň titul odkazuje na problematiku reprezentace a jejích dopadů na společnost. Autorka se tak v textu několikrát vrací k otázkám toho, jak reprezentace funguje, a snaží se narušit převládající pohled na vizuální kulturu daného období jako přímý – a tedy neproblematicky uchopitelný – výsledek po-

litické objednávky. Snaží se ukázat, nebo alespoň promyslet, vliv, který měly zkoumané reprezentace na ideologii, jež je měla údajně zcela determinovat.

Daným rozporům se Jana Oravcová věnuje v obsáhlém teoretickém úvodu, ve čtyřech analytických kapitolách a poměrně stručném závěru. Knihu přitom podle autorky, jež se dlouhodobě zaměřuje na otázky feministických studií dějin umění, nemáme chápat jako lineární celek, naopak je možné jednotlivé analytické kapitoly číst odděleně. V tom spočívá i jeden z problémů jinak velmi přínosné knihy.

Z pohledu společenských věd je logické začínat teoretickými východisky, což Jana Oravcová činí. Postupně odkazuje na díla feministických autorek, přičemž se snaží zdůraznit nemožnost aplikovat teoretické rámce vzniklé za specifických společenských a historických podmínek bez problémově někde jinde. Naráží tak na práce českých a slovenských feministek (Alena Wagnerová, Hana Havelková, Zuzana Kiczková a další), jež se především v 90. letech vyrovnávaly s podobnými snahami i s vlastní zkušeností socialismu normalizace. Výběr děl autorek je však problematický, neboť jejich reflexe se netýká období 50. let (a často ani specificky Slovenska), navíc se zde neobjevují například stu-

tvoreni vlastního uměleckého díla, a to pod vedením členek skupiny Kundy Crew známých svými guerillovými výšivkami. Barevných bavlnek se chopily ženy i muži a následující hodinku či dvě všichni strávili vyšíváním svých myšlenek a důležitých sdělení světu.

Odpoledne obou školních dní zaplnily workshopy pod vedením didaktičky a didaktiků z ÚSTR, které na rozdíl od přednášek umožnily publiku zapojit se mnohem více do debaty a formulovat vlastní myšlenky při práci s textovými a obrazovými materiály. Za nejvydařenější bych označila workshop Odbojáčky zorganizovaný Karinou Hořenou a Jaroslavem Pinkasem, kteří se spolu s účastníky a účastnicemi snažili otevřít otázku ženského aktérství v odboji a diskutovat o ní. V diskusi nad analyzovanými texty a obrázky se postupně formovala alternativní definice odbojové činnosti a hrdinství, jež zahrnuje i jiné formy aktivit, než je tradičně glorifikovaný a s muži spojovaný boj se zbraní v ruce.

Druhý workshop se slibným názvem Husákovy matky vedl Vojtěch Ripka, který přiměl zúčastněné k vytvoření vlastní prezentace sestavené z dobových novinových článků a fotografií týkajících se rodinné politiky. Dále je inspiroval k úvaze, jak zajímavěji a srozumitelněji vyprávět žákům a začátkům o československém socialismu 70. a 80. let, a to s přihlédnutím k sociálním dějinám a každodennosti. Zúčastněnými vyučujícími byl právě tento workshop hodnocen velmi kladně ve smyslu poskytnuté inspirace pro praktickou výuku. Nedostatek času a důraz na praxi však omezil možnost hlubšího zamyšlení nad historickou a společenskou rolí matek tzv. Husákových dětí a nad genderovým řádem v období normalizace.

Třetí workshop Gender a historie byl zaměřen literárně a připravili ho Kamil Činátl a Čeněk Pýcha. Zdá se, že (nevyslovenou) ambicí vedoucích workshopu bylo obohatit genderovou analýzu textu o intersekcionalní pohled zahrnující rozdílné ztvárnění a re-

die kultury Libory Oates-Indruchové, jež by se zdály dávat větší smysl z hlediska oborového zaměření. Autorka se poté obrací k představení studií vizuální kultury a především ke kritice dějin umění a jejich zaměření na kanonická díla a na ignorování (alespoň ve slovenském prostředí) zásadních feministických otázek, jako je například zobrazování těla a jeho dopady, subjekt umělce atd. Pro českou čtenářskou obec může být zajímavé pozitivní hodnocení české situace na poli feministických studií umění, byť převážně současného, jež podle Jany Oravcové nemá na Slovensku zatím obdobu. Poněkud zarážející je vynechání autorek, jež se zabývají studiem vizuální kultury z genderové perspektivy, jako je například Sarah Pink či Gillian Rose, nabízejí totiž „hotové“ propojení kritických studií vizuální kultury a feministických přístupů, které by bylo alespoň částečně možné použít jako metodologický základ pro předkládanou analýzu.

Uvedená teoretická východiska ale nejsou přetavena v popis metod, naopak se zdá, že rozdíl mezi teoriemi a metodami nechává autorka stranou a rovnou přistupuje k analýze, v níž ale používá i teoretické rámce a přístupy, o kterých se v úvodu nezmiňuje. Největší problém v tomto směru spatřuji v oblasti práce s konceptem genderu, uchopením ideologie a používání psychoanalytických výkladových rámců. Co se týče genderu, autorka nikde výslovně neříká, s jakou definicí pojmu pracuje, byť například její aplikace teorie subjektu Judith Butler na zobrazování žen je velmi přesvědčivá a přínosná. Jistou rozkolísanost přitom prozrazuje i lavírování mezi používáním a odmítáním přechylování příjmení zahraničních autorek (především Judith Butler – např. s. 47 a Linda Nochlin). Způsob používání slova ideologie ilustruje jistě zmatení, ke kterému v textu opakovaně dochází. Autorka totiž často používá dobový jazyk vycházející z politických interpretací marxismu přímo k uchopování zkoumaného materiálu. Kupříkladu na s. 34 se tak můžeme dočíst: „Charakteristický prvek povojnového Československa podle tohoto modelu potom před-

stavoval socialistický ekonomický systém, založený na centralistickom riadení a na spoločnom vlastníctve výrobných prostriedkov.“ Autorka tak vlastně promlouvá jazykem režimu, který by měla analyzovat. Podobně se na více místech dočítáme o ideologickém aparátu, ale bez jakéhokoli odkazu na Louise Althussera nebo na jiné rámování. Propaganda a její vztah k ideologii se explicitně objevují až v samém závěru práce. Je možné, že je autorka přesvědčená o tom, že všichni dobovému jazyku rozumějí a nechápou jej doslova, ale čtou jej kriticky; v době, kdy ale už naprosto není možné předpokládat, že celá možná čtenářská obec knihy sdílí takové čtení, je třeba používané koncepty jasně vymezit. I psychoanalytické rámce se objevují velmi náhle a není jasné jejich propojení například s dílem Judith Butler a Michela Foucaulta.

Souvisejícím problémem knihy je i výběr vzorku. Autorka na téměř dvou stech stránkách rozebírá zjevně velmi pečlivě vybraný soubor plakátů, hraných i reklamních a agitáčních filmů, časopisů i několika kanonických obrazů, nikde v textu ale neuvádí, na jakém základě k jejich výběru přistoupila. Přitom velmi důsledně dodržuje interpretaci obrazu v návaznosti na filmový narativ či popisky, které obraz doprovázejí. Nikdy se nespolehá na samotnou vizuální informaci. Není ale vždy zřejmé, proč některým výpovědím přikládá větší výpovědní hodnotu než jiným. Vizuální materiál tak někdy hodnotí kritičtěji než výpovědi „nových“ pracujících žen otiskovaných například v časopise *Slovenka*. Přesto ale čtenáře nebo čtenáři představovaný materiál zpřístupní komplikovanou a často paradoxní oficiální vizuální reprezentaci 50. let způsobem, jenž se vymyká stále velmi častým zjednodušujícím interpretacím. Být není práce s genderem jako konceptem konzistentní a často je unášena tím, o jaké konkrétní autorce Jana Oravcová právě referuje, daří se jí zpochybnit univerzalitu zesměšňovaného obrazu/ideálního typu traktoristky jako dominujícího obrazu „nové ženy“ 50. let.

prezentaci české a německé etnicity a s nimi spojeného sociálního statusu v literárních dílech odkazujících na 30. a 40. léta v Československu. Vyhrazená hodina ale neposkytla dostatečný čas k důkladné analýze tří vybraných textů a příležitost blíže seznámit zúčastněné s intersekcionalním analytickým přístupem zůstala do značné míry nevyužita.

Letní škola připravila pro své účastnice a účastníky i pro veřejnost také večerní program nazvaný Božena Němcová. Archeologie jednoho mýtu, který sliboval debatu nad různorodostí obrazů Boženy Němcové a jejich místem v kulturní paměti a veřejném prostoru. Pozvání hosté z řad umělců – Vojtěch Mašek a Štěpán Pácl – s hostkou historičkou Libuší Heczkovou sice některé obrazy nastínil, ty však v podstatě odrážely tradiční vnímání osobnosti Němcové a bohužel ani nebyly podrobeny hlubší analýze.

Na závěr letní školy se účastníci a účastnice sešli k utřídění nově nabytých poznatků a nápadů, které si z celého programu odnášejí, a také k jeho celkovému zhodnocení. Zaznívala zejména poděkování za podnětnou práci s materiály i za vnesení alternativního pohledu do některých ustálených výkladů české historie. Valnou většinu zúčastněných tvořily učitelky a učitelé, přínosy přednášek a workshopů tedy byly posuzovány z hlediska praktické využitelnosti ve vyučování. Z hlediska genderové perspektivy a genderově-analytického přístupu vykazovaly zejména workshopy i debata o Boženě Němcové určité rezervy. Avšak vzhledem k tomu, že dějiny genderu jsou v mnoha centrech historického bádání v České republice zatím spíše opomíjeny, představuje letní škola ÚSTR Druhé strany dějin příjemné překvapení a rozhodně vykročení směrem k celistvějšímu a zajímavějšímu výkladu moderní české historie.

První analytická kapitola nazvaná „Žena ‚nového‘ typu: trajektorie premeny“ představuje nejprve syntézu historiografických přístupů ke sledovanému období a převyprávění základních tezí politicky uzpůsobeného marxismu vztahujících se k přeuspořádání rolí a vztahů mezi muži a ženami. Na tomto pozadí se pak autorka pouští do rozboru přerodu tradiční slovenské ženy pracující v zemědělství na (do různé míry) politicky uvědomělou novou obyvatelku města pracující v továrně nebo zůstávající na venkově, ale v roli nositelky technického pokroku. Rozbor Oravcové vyvrací houževnatě přetrvávající interpretaci tropu traktoristky jako výsostného, za vlasy přitáženého a oprávněně zesměšňovaného obrazu snah o prosazení radikální genderové reformy, který metonymicky opodstatňuje i odsouzení myšlenky emancipace žen jako takové. Tento odsudek je navíc umocněn dnes převládající jednoznačně negativní interpretací politického a historického vývoje v Československu v 50. letech minulého století. Téměř povinně odsuzující hodnocení daného období ale účinně brání lepšímu uchopení místních nuancí a odstínů společenských změn. Oravcová ukazuje chybnost interpretace, jež traktoristku vnímá ploše jako symbol extremistické a vnucené emancipace bez opory v realitě. Ukazuje, že jde o interpretaci vytrženou z kontextu – traktor se zdaleka nevztahuje pouze k ženské emancipaci, naopak je zásadním prostředkem přerodu celé zemědělské krajiny a společenských vztahů založených na zemědělství. Byť byly dané změny motivovány pragmatickou potřebou získání nové pracovní síly a plněním požadavků Sovětského svazu, jednoznačně – jak u nás ukazuje historička Denisa Nečasová (2011) nebo monografie Hany Havelkové a Libory Oates-Indruchové (2014) – navazovaly i na některé z nároků ženského hnutí obnoveného po konci druhé světové války a také podle Jany Oravcové alespoň částečně odpovídaly očekávání změn genderových vztahů na straně řady žen v daném období. Zároveň je zavádějící, jak ukazu-

jí další kapitoly, vnímat právě obrázek traktoristky jako reprezentativní pro celé sledované období.

Hned další kapitola se zaměřuje právě na otázku reprezentace a paradoxy zobrazování pracujících žen a žité reality dané doby. Analyzuje vyobrazení a ukotvení reprezentací pracujících žen a podává přehled hlavních kategorizací včetně jejich vnitřních rozporů. Pracovní uniformy – ať už šlo opravdu o stejnokroje nebo montérky – jsou tak posuzovány i v dobovém tisku z hlediska jejich estetických kvalit, což ukazuje na přetrvávající spojení ženy a estetického ideálu. Tomu se Oravcová věnuje především v analýzách dobových reklam a v další kapitole zaměřené na tělesnou kulturu. Zde autorka navazuje mimo jiné na práci Petra Roubala, když analyzuje spartakiády a propojení sportu a práce. Analytickou část knihy uzavírá kapitola věnovaná ideologizaci soukromého a veřejného života (nejen) žen. Zde autorka představuje mimo jiné i dobový tropus „superženy“, která na rozdíl od běžné pracující a pečující ženy zastává výjimečné povolání (např. jako vědecká pracovnice) a je zároveň politicky činná. Zejména tato kapitola Oravcové umožňuje ponořit se do studia rozporuplnosti zkoumaných obrazů a jejich vzájemných vztahů. Autorka tu ukazuje, že není možné z dobového oficiálního vizuálního diskursu prostě vytěsnit častá zobrazení problémů, na něž při snahách o přiblížení se k zobrazovaným ideálům ženskosti ženy narážely. To je přitom postup, s nímž se lze při interpretaci daného období setkat.

Právě vyvracení zjednodušujícího přístupu k vizuální kultuře dané doby v jejím celku je hlavním přínosem celé publikace. Dějinám umění jednoznačně ukazuje potřebu alespoň v některých případech vnímat celkovou vizuální kulturu jako nepominutelný rámec výkladu kanonických děl. V rámci dějin umění se tak jedná o důležitou knihu, jež na mnoha konkrétních příkladech, byť ne zcela teoreticky a metodologicky ukotvených a propojených, ukazuje výhody využívání kritického potenciálu feministických studií vizuální

PRVNÍ GENDEROVÝ KONGRES LISABONSKÉHO INTERDISCIPLINÁRNÍHO CENTRA GENDEROVÝCH STUDIÍ – CIEG / Nina Fárová, Blanka Nyklová

Na konci května se v Lisabonu uskutečnil první mezinárodní kongres s názvem „Gender studies in debate: pathways, challenges and interdisciplinary perspectives“. Za vznikem tohoto mezinárodního kongresu stojí Interdisciplinární centrum genderových studií (CIEG – Centro Interdisciplinar de Estudos de Género, anglicky Interdisciplinary Centre for Gender Studies¹), které je součástí Institutu sociálních a politických věd při Lisabonské univerzitě. Centrum CIEG vzniklo před čtyřmi roky a klade si za cíl upevnit postavení genderových studií v Portugalsku.

Na třídní konferenci dorazilo téměř tři sta účastníků z celého světa, s obzvláště silnou brazilskou účastí. Kongres byl tematicky velmi široký a příspěvky byly rozčleněny do tří výzkumných oblastí – gender, feminismus a ženská studia; politiky, instituce a občanství; gender a konstruování současných společností.

První den promluvila jako hlavní řečnice Margaret Abraham, prezidentka Mezinárodní sociologické asociace (ISA). Abraham je jednou z mála žen (a zároveň žen pocházejících z jiné než euroamerické kultury) na takto vysokém postu ve světě sociálněvědního výzkumu. Abraham pokračuje v kurzu, který v ISA představoval její předchůdce Michael Burawoy a jeho veřejná sociologie, od svého zvolení ale klade silný důraz na aktuální potřebnost feministické perspektivy. Svůj projev na kongresu věnovala představení vlastního pohledu na roli sociologie a socioložek a sociologů v dnešním světě, a to na příkladu genderově podmíněného násilí.

kultury. Je škoda, že se knize nedostalo lepší redakční revize, jež by mohla odstranit výše uvedené metodologické problémy. Janě Oravcové se i přes ně daří představit rozporuplnost oficiálního vizuálního diskursu 50. let 20. století a její hlavní kořeny. Zároveň přesvědčivě ukazuje nensmyslnost a účelovost dnešní zjednodušené interpretace několika vybraných a z kontextu do značné míry vytržených obrazů, jež údajně reprezentují (sic!) absurditu, vnučení a zavrženíhodnost veškerých změn, jež ve sledovaném období (nejen) na poli genderových vztahů a rolí proběhly. Jana Oravcová ukazuje nesamozřejmost a ukotvenost významů jednotlivých prvků a tropů dobové vizuální kultury: nejedná se o všeobecně srozumitelné obrazy, jež by prostě jen ukazovaly reálný nebo ideální stav společnosti, ale o obrazy, jež vyžadují jasně ukotvenou analýzu a interpretaci. Zároveň ukazuje smysl a nezbytnost zabývat se vizuální

kulturou, a nikoli pouze písemnými prameny, pokud chceme v plné míře porozumět sledovanému období a oficiálnímu diskursu, jež jej charakterizuje. Právě soustavným důrazem na nutnost skutečně kritického přístupu k vizuální kultuře a zároveň ukázáním její nepřehlédnutelnosti je tato publikace inspirativní i pro oblast společenských věd, kde je studiu tohoto typu pramenů stále věnováno relativně málo pozornosti.

Literatura

Havelková, H., Oates-Indruchová, L. 2014. *The Politics of Gender Culture under State Socialism. An Expropriated Voice*. London & New York: Routledge.

Nečasová, D. 2011. *Buduj vlast – posílíš mír! Ženské hnutí v českých zemích 1945–1955*. Brno: Maticе moravská.

SCIENCE, GENDER, AND THE REMAKING OF THE CZECH WORKING CLASS DURING WWI / EMILY GIOIELLI

KUČERA, RUDOLF. *RATIONED LIFE: SCIENCE, EVERYDAY LIFE, AND WORKING CLASS POLITICS IN THE BOHEMIAN LANDS, 1914–1918*. 2016. NEW YORK, OXFORD: BERGHAHN BOOKS.

The slimness of Rudolf Kučera's *Rationed Life: Science, Everyday Life, and Working Class Politics in the Bohemian Lands, 1914–1918* belies the depth and sophistication of his analysis of the transformation of the working class during the course of World War I. Using the concept of 'ration', his narrative analyses the role that one of the central impulses of modernity, namely rationalisation, played in reshaping both the lives of Czech workers and the politics of the Bohemian lands through the crucible of the First World War. As an important moment in the history of scientific plan-

ning, wartime efforts at scientifically based 'rationalisation' touched people's lives in myriad ways. These efforts to use the gifts of modernity to fully integrate the working classes into the war effort ultimately re-made the Czech working class, breaking down and rearranging pre-war social and gender hierarchies, as well as labour relations and patterns of solidarity.

The book is divided into four chapters organised around the concept of rationing. The first, entitled 'Rationed Satety', focuses on food as the point of intersection between

Abraham chápe genderově podmíněné násilí jako strukturální problém a úlohu sociologie spatřuje v jejím aktivním přispění k ukončení tohoto násilí. Za prvé je podle ní třeba, aby socioložky a sociologové problém lépe zarámovali prostřednictvím důsledného rozboru průsečíků různých nerovností. Je tak mimo jiné třeba spolupracovat s různými institucemi a komunitami, abychom byli schopni zdokumentovat různé typy nerovností a exkluze. Za druhé se musí změnit financování výzkumu tohoto tématu. Není totiž možné, abychom pro získání peněz na výzkum o násilí přizpůsobovali náš jazyk zájmům těch, kdo nám poskytují peníze. K ukončení genderově podmíněného násilí nepovede, pokud ho zarámujeme například jako poruchu duševního zdraví, a nikoli jako otázku moci a sociální spravedlnosti. Za třetí je třeba začít rozlišovat různé typy násilí (a stejně tak různé typy žen, které násilí čelí) a všechny faktory, jež s ním souvisejí, jako je například vězeňský systém, xenofobie, lidská práva nebo zákony týkající se migrujících (kdo je vnímán jako plnohodnotný občan nebo občanka a kdo nikoli). Za čtvrté je nutné zlepšit komunikaci, víc o genderově podmíněném násilí mluvit, aktivně se zapojit do veřejné osvěty a nabourávat kulturní stereotypy. Abraham věří, že sociologie je zodpovědná nikoli pouze za výzkum, ale i za šíření povědomí o jeho výsledcích a částečně i za jejich uvádění do praxe. Sociologie podle jejího názoru tedy musí nabízet řešení konkrétních společenských problémů. Nestačí jen analyzovat a zkoumat svět kolem nás, musíme také přicházet s praktickými řešeními a transformovat naše znalosti do rozličných politik, kde budou mít reálný dopad. Proto se nelze v žádném případě spoléhat pouze na odborné časopisy, které jsou většinou společnosti nepřístupné. Jinou než veřejnou sociologii si v dnešním vzájemně provázaném světě prostě nemůžeme dovolit. Za páté se podle Abraham musíme zasadit o reformu institucí, jako je například policie nebo školství, aby genderově podmíněné násilí začalo být bráno ve společnosti vážně. A právě k tomu potřebujeme feministicky orientované vědce, vědkyně, akademičky a akademiky.